

Bu seçki, geç Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemlerinde mimarlık ve kent üzerine yazılmış metinleri kapsamlı bir biçimde örneklemek için hazırlanmadı, dolayısıyla böyle bir iddiası yoktur. Metinler, kitap boyunca tereddüd ve tekerrür olarak adlandırılan bir tür görme ve konuşma formasyonu üzerinde düşünebilmek amacıyla bir araya getirildiler. Benzer biçimde, aralarındaki notlar ise tereddüd ve tekerrürü düşünmeye başlamak için editör tarafından yazılmış kimi ipuçları ya da eskizler olarak görülmelidir.

Osmanlıca metinlerin transkripsiyonlarının tutarlı olması için amatörce, ancak ciddi çaba harcandı. Kuşkusuz, mükemmel olduklarını iddia etmek olanaksız. Yine de, Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonlarında hakim olan sayrıkluktan uzak durulmaya çaba gösterildi. Latin alfabesi kullanılarak yazılmış metinler ise, az sayıda açıkça dizgi hatası olan yanlışlıkların düzeltilmesi dışında, oldukları gibi kitaptaki yerlerini aldılar.

TEREDDÜD VE TEKERRÜR YA DA AYNILIĞIN TEKRARI

Tereddüd* ve tekerrür, bu kültür coğrafyası insanları için, adı konmamış, fakat tanıdık bir *leitmotiftir*. Aynı *leitmotif*, yine bu coğrafyanın modern mimarlık üretiminin de tekrar tekrar ortaya çıkan egemen temasıdır.

Verili aşkın değerlerin var olduğu yanılsamasını ayakta tutan temsiliyet biçimlerinin çözülmesi tüm pratikleri, pratiklerin üretimlerini ve bu pratiklerin içinde yeniden üretilen özneleri bir kararsızlık krizine sokar. Bu anlamda kriz farklılık üretiminin açığa çıkan motorudur. Her edim, kendisini dünyevi içkinlik düzleminde, belirli bir konumun içinde bulan özne için kaçınılmaz bir yeniden-değerlendirme süresidir. Kuşkusuz, bu süre içinde ortaya çıkan özne, kendisinden önce üretilmiş değerler çokluğu tarafından kısmen konumlandırılır. Kısmen konumlandırılır; çünkü önceki tüm değerler, aralarındaki olası tüm benzerliklere karşın, her şeyden önce farklı zaman-mekânsallıklara sahip tikel yeniden-değerlendirmelerin çokluğudur. Hiçbiri, kararsızlık krizini yok edecek aşkın bir aynılığı temsil etmez, tersine herbiri dünyaya tikel farklılıklar armağan ederek geçmişin katlarını oluştururlar. Güncel her edimin kendisini içinde bulunduğu yeniden-değerlendirme süresi, geçmişin katlarının bellekteki izleri arasında duraksamalı bir harekettten başka bir şey değildir. Özne ve farklılık bu süre içinde, birlikte ortaya çıkarak geçmişin katlarına yeni bir kat olarak eklenirler; geçmişin katları tarafından kısmen konumlandırılanlar, yeni bir kat ortaya çıkararak, konumlandırılır. Dolayısıyla tekrar eden tek şey duraksama ve bu süre içinde ortaya çıkan farklılıktır.

Modern durum, farklılıkları gizleyen, aşkınlık yanılsamasını yaratan kutsal temsiliyet örtüsünün çözülmesi, farklılık üretiminin olağanlığının görülür ve hakkında konuşulur hale gelmesidir. Artık hiçbir şey, ne bir özne, ne herhangi bir pratik ya da bilgi, ne de herhangi bir söz *dışarıda* değildir. Kararsızlık krizi, dokunulamayacak, değiştirilemeyecek, bu dünya üzerindeki herhangi bir konum ile ilişkilendirilemeyecek herhangi bir aşkın konumun temsiline ilişkindir; temsil edilemeyen her kutsallık, dünyevileşir. Bu yaratıcı kriz ile yüzleşmek dünyanın her yerinde zor oldu, hâlâ da zor oluyor. Rahatlıkla iddia edilebilir ki, bu kararsızlık (*duraksama*) sürelerinde üretilen anlatıların çok büyük bir kısmı kararsızlık krizini ortadan kaldırmak için üretildi. Çözülen, eriyen aşkınlık örtüsünün, temsiliyet sisteminin altından açığa çıkan farklılıkların bu dünyanın kirinden arındırılmış, saf ve yeni bir temsiliyet örtüsü altında bütünselleştirilmesi arzusu belirleyici oldu. Pratikler, değerler ve özneler, soyut bir insanlık özü hayalinden, en az o kadar soyut bir batılılık, Avrupalılık, hıristiyanlık ya da sözgelimi Almanlık özü hayaline dek pek çok güncel hegemonek merkez etrafında bütünselleştirilmeye, dünyevi sapkınlıklarından arındırılmaya

çalışıldı. Ya da, kimi zaman güncel hegemonik merkez coğrafi/kültürel göndergelerden çok, pratiklerin saf doğruları/değerleri olarak kurgulandı; bilimin ya da sözgelimi nesnelerin ve mimarlığın dünyanın yanılsamalarından arındırılmış saf özlerinin kararsızlık krizini —en azından bu pratikler bağlamında— yok edebileceği hayal edildi. Farklı bir güzergâh ise kendisini bir geçmiş ya da gelecek nostaljisi olarak ortaya koydu. Tamamen kirlenmiş, değerlerini kaybetmiş çöken bir güncelliğin yerini alacak bütünsel bir geçmiş hayali olarak gelenekçilik ya da bütünsel bir gelecek hayali olarak gelecekçilik. Ne var ki, krizi atlatmak için kurgulanan bu anlatıların her biri *dışarıdaki, ötedeki ya da yukarıdaki* —her nasıl betimlenirse betimlensin— dünyevi olmayan, içkinlik düzleminin, bu dünyanın üzerinde konumlanmayan bir aşkınlık merkezini *temsil ettikleri* yanılsamasını yaratma becerisini kaybetmişlerdir; temsiliyet krizi budur. Her bir anlatı, belirli bir zaman-mekânda, belirli öznel tarafından, yani içkinlik düzleminde üretildiğini, ortaya çıktığını gizleyemez. İroni de burada saklıdır; aşkın bir bütünsellik arzusu ile de olsa, ne kadar çok anlatılırsa o kadar çok farklılık üretilir, dünya o kadar çok buharlaşır.

Dolayısıyla, tereddüd ve tekerrür de, dünyayla kurulan söz konusu duraksamalı ilişki ile ilişkilidir, kuşkusuz. Bu iki kavram da, neyin nasıl yapılacağına ya da kim olunduğuna ilişkin duraksamalı modern bir durumu ifade ederler. Giderek, değerlerle kurulan duraksamalı ilişkinin kritik durumuna bütünselleştirici bir yanıt grubu olarak, dünyanın pek çok yerinde üretilen olağan aynılık arzusu ile ilişkilidir; onlarla benzeşir. Ancak, nasıl ki bütünselleştirme arzusu ile de olsa üretilen anlatılar kaçınılmaz olarak farklılığın üretimi ile sonuçlanıyorsa, belirli bir zaman-mekânsal aralıkta belirli bir dilin dönüşümü içinde üretilen *tereddüd ve tekerrür* metnlerinin diğer metinlerden farklılaşma potansiyelinin ortaya çıkarılması gerekiyor. Üstelik, bu ortaya çıkarma, özsel olarak ayrı iki aynılık takımının arasındaki farklılık olarak değil, fakat aynılığa indirgenemeyen ve hem birbirleriyle hem de *ötekilerle* öngörülemeyen karmaşık ilişkiler kuran elemanların kolektif dizileri arasındaki farklılıklar olarak kavranmak durumundadır.

Bu kültürel coğrafyadaki mimarlık ile kurulan duraksamalı ilişki sonucu ortaya çıkan metinlerin oluşturduğu kolektif dizinin tanımladığı farklılığı ifade edebilmek için, tereddüd kavramının kendisi bir ipucu oluşturuyor. Kuşkusuz, tereddüd de verili aşkın değerler yanılsamasının yaşadığı bir krize işaret ediyor; karar verme güçlüğü, duraksama ve duraksamanın uzattığı sürenin açığa çıkması anlamında modern bir durum. Ancak, tereddüd kararsızlık ya da duraksama ile sınırlı değil, daha fazlasını içeriyor. Tereddüd aynı zamanda *bir yere gidip gelme* anlamına da geliyor. Dolayısıyla tereddüd, geçmişin aşkın olduğu varsayılan değerlerinin bellek içindeki katları arasındaki duraksamalı hareketin başladığı yere geri dönerek, sabit merkeze dönerek bitmesini de ifade edi-

türel coğrafyaların mimarlık metinleri dizilerindeki aşkın değerlerin bir zamanlar var olduğu varsayılan geçmişi anımsama, diriltme çabaları ile ilişkilidir ilişkili olmasına, ancak öte yandan gözden kaçmaması gereken bir de fark vardır: Diğer dizilerdeki gelenekselcilikler, duraksamanın sadece önemli bir grup sonucunu oluştururlar, tamamını değil. Duraksamanın tekrarı, sadece gelenekselcilikleri değil, sayısız farklı bütünsellik anlatılarını ve giderek bu metnin hiç değinme şansı olmayacak olan, duraksamayı bir değer potansiyeli olarak olumlayan modernist anlatıları ortaya çıkaracaktır; duraksama hem niteliksel hem de niceliksel olarak farklılığın çokluğu ile sonuçlanacaktır. Oysa, bu kültürel coğrafyadaki mimarlık metinleri dizisi farklı duraksar; tereddüd eder, sadece geri dönmek için duraksar. Her duraksama süresi, kararsızlık krizinin yok olacağı başlangıca, merkeze geri dönmek için bir hareket fırsatı olarak kavranır. Kaçınılmaz olarak, duraksamanın tekrarıyla ortaya çıkan, çıkabilecek olan niteliksel ve niceliksel farklılıklar çokluğunu bu dizi üretemez, üretmek de istemez. Bu kitaptaki metinlerin üretildiği zamansal aralık (1873-1960) içinde farklı coğrafyalarda üretilen farklı diziler ile karşılaştırıldığında, *tereddüd ve tekerrür* dizisi kendisini son derece sınırlı bir alana kapatmış ve azlıkla malûl bir üretim olarak betimlenebilir ve bu kapanma, bu dizinin diğerlerinden kolektif farklılığına işaret eder. Tereddüd sözcüğünün bir anlamının da *nöbetli hastalıkların tekrarlaması* olduğu akıldan tutularak şöyle de ifade edilebilir; bu metinlerde özel bir tür *aynılık arzusu* tereddüd eder.

*Tereddüt güncel Türkçe'de t harfi ile bitiyor ve TDK Sözlüğü'nde aşağıdaki gibi tanımlanıyor:

Tereddüt: (ad Arapça) Kararsızlık, duraksama, ikircim, ikircik.

Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ında ise d harfi ile bitiyor ve duraksamadan fazlasını içeren aşağıdaki tanım var:

Tereddüd (arapça isim, redd'den, cemi: tereddüdât): 1. Bir yere gidip gelme. 2. Kararsızlık, duraksama. 3. Nöbetli hastalıkların tekrarlaması.